

УДК 343.983

КОВАЛЬЧУК Н.А., головний судовий експерт Центру спеціальних та судових експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України.

ЛЕОНОВ Б.Д., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник (наукової установи) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2488-7377>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВЖИВАННЯ ТЕРМІНОСПОЛУК У ВИСНОВКАХ ЕКСПЕРТА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕКСПЕРТИЗ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПISУ)

Анотація. У статті наведено тлумачення найуживаніших термінів і термінологічних сполук, подано практичні рекомендації щодо унормування варіантності термінів, що стане корисним експертам під час аналізу результатів та укладання висновку експерта.

Ключові слова: висновок експерта, терміни та термінологічні сполуки, тлумачення, калька, штамп.

Summary. The article provides an interpretation of the most commonly used terms and terminological components, provides practical recommendations for standartization of variance of terms, which will be useful to experts when analyzing the results and preparing expert conclusions.

Keywords: expert conclusion, terms and terminological components, interpretation, tracing paper, stamp.

Аннотация. В статье приведено описание часто употребляемых терминов и терминологических соединений, предоставлены практические рекомендации по поводу нормирования вариантности терминов, которые будут полезны экспертам в процессе анализа результатов и формулирования выводов эксперта.

Ключевые слова: вывод эксперта, термины и терминологические соединения, толкование, штамп.

Постановка проблеми. У процесі дослідження експертів не тільки необхідно проникнути в суть самої комунікації, виявити характерні сталі ознаки усного мовлення певного диктора, належно оцінити їх, а також необхідно точно відображати результати проведеного дослідження і не допускати різних тлумачень найуживаніших термінів і терміносполук під час оформлення та укладання висновку експерта. Висновки повинні точно відображати результати проведеного дослідження і не допускати різних тлумачень.

Результати аналізу наукових публікацій. Питання добору нормативного терміна на сьогодні відзначається особливою актуальністю. Чимало дослідників вказують на те, що в мові офіційно-ділового стилю необхідно уникати двозначності терміна в межах однієї терміносистеми або субтерміносистеми. Проблема унормування термінології неодноразово описували українські дослідники [1 – 3], зокрема О. Тараненко, І. Кочан, Л. Василькова, Т. Лепеха.

Уніфікація термінології стосується усіх галузей знань і потребує чималих зусиль з боку і філологів, і фахівців певної галузі.

Вирішення питань структуризації термінології в аспекті уникнення варіантності дозволить підвищити якість і ефективність експертиз, сприятиме зменшенню кількості спірних моментів, а самим експертам дасть можливість звертатись під час оформлення результатів досліджень усного мовлення і матеріалів звуко-, відеозаписів до конкретного джерела.

Метою статті є вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків.

Виклад основного матеріалу. Іноді, під час укладання висновків, виникають суперечливі питання, які саме терміни та термінологічні сполуки доцільніше вживати, щоб чітко передати зміст. Висновки експерта повинні бути зрозумілими, повними, конкретними, повинні точно відображати результати проведеного дослідження і не допускати двозначних тлумачень. Яке слово вибрати?

Одним із виявів досконалого володіння мовою є вибір доречного, найбільш слухного в тому чи іншому випадку слова.

Досить часто плутають слова *виняток* і *виключення*, а також похідні від них *винятковий* і *виключний*.

У вислові *цей випадок не складатиме виключення* останнє слово недоречне, бо *виключення* означає “усування, унеможливлення, припинення дії”. Коли йдеться про відхилення від чогось узвичаєного, слід уживати слово *виняток*, похідне від якого *винятковий* означає “особливий, надзвичайний”. Тож правильно: *цей випадок не становитиме винятку*. Відповідно: *виняткові умови, винятковий випадок* тощо.

У свою чергу К. Городенська зазначає, що словосполука *не виключено, що...* – це дослівний переклад російського *не исключено, что...* Наголошує, що ним послуговуються деякі автори для вираження значення можливості, імовірності чогонебудь, припущення на тлі того, що вже гарантоване, реальне. Чи можна уникнути цієї кальки в українській мові? Звичайно, можна. Замість неї пропонує вживати словосполуки: *цілком можливо, що...; цілком імовірно, що...; припускають, що...; сподіваються, що... та ін.* [3, с. 60].

Під час укладання висновку експерта досить часто виникає запитання, яке формулювання правильно вжити: *доля чи частка (секунди)*? *Доля* – напрям життєвого шляху, талан; *частка* – частина чогось [2, с. 315]. Російські вислови перекладаються: *делить на равные доли* – ділити на рівні частини; *доля истины* – частка правди (істини); *судьба* – доля; *доля секунды* - частка секунди [11, с. 182]. Отже, правильно – частка секунди.

Також у експертів під час формулювання відповідей висновку постає питання, який термін доречно вжити: *імовірно* чи *ймовірно*.

Імовірно - ймовірно – споріднені слова. *Імовірний/ймовірний* – той, що його можна тільки припустити, можливий (допустимий) [2, с. 500].

Для правильного написання необхідно послуговуватись правилами евфонії (милозвучності). “І” вживається, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови: а) після приголосного або паузи, що на письмі позначається крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, перед словами з початковим приголосним звуком; б) на початку речення. Взагалі це правило поширюється для сполучників, але так само чергується початковий ненаголошений “і” з “й” у словах: *імовірний – ймовірний, іти – йти, ідеться – йдеться*.

Наприклад: “*можна зробити висновок про те, що усне мовлення особи з умовним індексом Д, яке міститься на досліджуваній сигналограмі, ймовірно (на досліджуваних сигналограмах, імовірно) належить громадянину...*”.

Актуальним є і добір таких терміносполук:

- *можна зробити висновок чи можливо зробити висновок*

можна – є умови, можливості для здійснення чого-небудь; дозволяється, дозволено [2, с. 629];

можливо – допустимо, може здійснитися; уживається для вираження припущення чого-небудь; вірогідність, імовірність, ірреальний, припущення; той, що його можна тільки припустити, *можливий* [2, с. 629].

Наприклад: “*можна зробити висновок*”, “*можна відзначити високу збіжність формантної структури*”, “*дикторський склад кожної з розмов по суті справи, можливо, складається з двох співрозмовників*”;

- *приймати чи брати (участь, до уваги):*

правильно – *брати участь або брати до уваги*, адже приймати ви можете когось або щось – ліки, друзів, папери, та тільки не участь, увагу.

Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне послуговуватись у висновках таким словосполученням: “*Гр. ...бере участь у розмові...*”;

- *приймати чи уживати (уживати (вживати) заходів):*

правильно – *уживати (уживати (вживати) заходів)*, нерідко доводиться чути і читати *вживати заходи* (помилка у виборі відмінка), у гіршому разі – *приймати міри*;

- *завідомо чи свідомо (неправдивий висновок):*

у мові українського законодавства узвичаївся штамп *завідомо неправдивий висновок (неправдиві свідчення/показання)*. А став цей штамп звичним тому, що він є буквальним перекладом російського *заведомо неправдивый вывод (ложные свидетельства/показания)*. Українською мовою його значення правильно передати як *завідомо неправдивий висновок (неправдиві свідчення/показання)*;

• *свідомо*, прис. до *свідомий* – зроблений, заподіяний з певним наміром, навмисно; ужитий з певним наміром, з певною метою [2, с. 1297].

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо, що у висновках правильно використовувати словосполучення: *свідомо неправдивий висновок (неправдиві свідчення/показання)*.

- *рахувати чи вважати:*

вважати – мати свою думку, *рахувати* – займатися підрахунками чогось, лічити – послідовно називати цифри. Наприклад: *вважаємо за доцільне*;

- *строк чи термін:*

здавалося б, яка різниця – застосовувати слово *строк* чи *термін*? На сьогодні вирізняють два терміни, що свідчать про тривалість діяння: *строк* чи *термін*.

Строком є певний відрізок часу, зі спливом якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення [2, с. 1412, 1444].

Стаття 252 ЦК України містить наступні норми щодо визначення *строку* та *терміну*: *строк* визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами, а *термін* – календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати [14].

Тобто, говорячи простою мовою, *строк* – це період, після завершення якого процес закінчився, а *термін* – це момент початку якоїсь дії або події.

Наприклад: “*строк дії договору – 2 роки з моменту підписання*”; “*термін виконання – 12.12. 2021*”; “*стосовно даної експертизи повідомляємо, що у разі неотримання у місячний строк зазначених матеріалів, експертизу буде виконано*”

відповідно до обсягу наданих експертам матеріалів”;

- *продовжується чи триває дослідження:*

перевага надається не слову *продовжуватися* (калька з рос. “продолжаться”), а перевага надається укр. *тривати*, коли йдеться про вимір у часі: *дослідження (робота, розслідування) триває;*

- *вірна чи правильна відповідь:*

верный (рос. м.) – вірний, щирий, правильний, неминучий [11, с. 69];

правильний – коли йдеться про той, який відповідає дійсності, істинний; який відповідає встановленим правилам, нормам; безпомилковий. Отже правильна думка, відповідь;

спірний (відданий, незрадливий) помічник, друг; вірний, надійний, певний спосіб; неминуча поразка [2, с. 1789, 1100].

У висновках експерта варто послуговуватись: “персоніфікацію дикторів розпізнано *правильно*”, “зміст розмови загалом встановлено *правильно*”;

- *обробка чи опрацювання (даних, статті):*

у Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається: *обробка* – дія за значенням обробляти [2, с. 824]; *обробка даних* – систематична цілеспрямована послідовність дій над даними; *автоматизована обробка даних* – обробка даних, що виконуються автоматичними даними; *опрацювання* – дія за значенням опрацювати, опрацьовувати [2, с. 858]; *опрацювання статті, тексту* – глибоко вивчати, докладно ознайомлюватися; покращувати якість, надавати викінченості, досконалості. Вважаємо за доцільне використовувати у висновках експерта: “цифрова *обробка*”, “програма аналізу та *обробки* сигналів”, “після *опрацювання* наданих на дослідження матеріалів”;

- *присвоювати чи надавати (назву, номер, ім'я):*

присвоювати – у системах обробки інформації: а) операція зміни значення змінної, регістра або ін. елемента даних; б) надання пристрою або ін. ресурсу імені, за яким до них можуть звертатися програми;

коли мовиться про те, що комусь дано ордени чи якісь права, слід послуговуватись дієсловом *надати (надавати)*.

Зважаючи на вищевказане, пропонуємо під час написання висновків послуговуватись: “*присвоєння* інвентарного номера”, “формат імен експериментальних файлів, які *присвоюються* апаратом цифрового запису”.

В офіційно-діловому вжитку, особливо в мові українського законодавства, узвичаївся штамп *приводити/привести щось у відповідність із чим-небудь (до чого-небудь)*. А став цей штамп звичним тому, що він є буквальним перекладом російського *приводить/привести что-либо в соответствие с чем-нибудь*. Українською мовою його значення правильно передати як *узгоджувати/узгодити що-небудь із чимось*, напр.: документ рекомендовано *узгодити з нормами чинного законодавства*.

Отже, замість *приводити/привести щось у відповідність із чим-небудь (до чого-небудь)* потрібно *вживати узгоджувати/узгодити що-небудь із чимось*.

Також звертаємо увагу, що в різноманітних словосполученнях українська мова має неоднакові відповідники: “положительный (отрицательный) вывод” – позитивний (негативний) висновок, “положительный (отрицательный) отзыв” – позитивний (негативний) відгук, “положительный (отрицательный) ответ” – ствердна (заперечна) відповідь.

Поділяємо думку К. Городенської не вживати “*під цим розуміється...*”, “*мається на увазі...*”. Вона зазначає, що у наукових текстах, коли автор з'ясовує суть

використовуваного поняття чи терміна, іноді читаємо: *під суржиком розуміється...*; *під суржиком мається на увазі...*

В українській мові, на протигагу російській, авторське застереження не можна виражати безособовими формами дієслів *розуміється* або *мається* (у словосполучі *мається на увазі*). Замість них потрібно вживати дієслова *визначати*, *тлумачити*, *витлумачувати*, *називати*, *кваліфікувати*, *трактувати* та ін. у формі 1-ої особи множини чи однини теперішнього часу. Коли ж треба повідомити про усталене трактування якогось поняття в певній галузі знань, то названі дієслова потрібно вживати у формі 3-ї особи множини теперішнього часу або у формі множини минулого часу [3, с. 70].

Наприклад: трактуємо (трактую), визначаємо (визначаю), називаємо (називаю) як..., кваліфікуємо (кваліфікую) як..., витлумачуємо (витлумачую) як...; трактують (трактували), визначають (визначали), називають (називали)..., кваліфікують (кваліфікували) як..., витлумачують (витлумачували) як...

Звертаємо увагу на використання в офіційно-діловому мовленні слів *скасувати* чи *відмінити*.

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає: *скасовувати* (недок.), *скасувати* (док.) – а) визнавати, оголошувати що-небудь недійсним, незаконним; анулювати; б) те саме, що ліквідувати [2, с. 1328]; *відмінити*, *відмінювати* (недок.) *відмінити* (док.) – робити кого-, що-небудь інакшим; змінювати [2, с. 174].

Заходи скасовують або повідомляють про перенесення їх на інший день, а документи, що не відповідають за змістом чи формою чому-небудь, скасовують або анулюють.

Зокрема, на думку К. Городенської, українською мовою правильно вживати: *скасувати* виставу (засідання); *перенести на іншу дату* виставу (засідання); *скасувати* постанову (наказ, закон, акт); *анулювати* постанову (наказ, закон, акт) [3, с. 49].

Висновки.

Дотримання запропонованих рекомендацій сприятиме правильному використанню найуживаніших термінів і термінологічних сполук під час аналізу результатів та формулювання форм висновку експерта.

Оптимізація цієї ділянки роботи дозволить експертам різного ступеню підготовки уникнути можливих помилок.

Ця робота на сьогодні є актуальною і потрібною для практичного застосування, оскільки уніфікує й систематизує експертний досвід у галузі дослідження усного мовлення і матеріалів звуко-, відеозаписів.

Використана література

1. Василькова Л. Лексика на позначення правових відносин: зб. наук. праць *Українська термінологія і сучасність*. 2001. Вип. IV. С. 36-38.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, 2005. 1728 с.
3. Городенська К.Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ, 2014. 124 с.
4. ДСТУ 2737-94. Записування і відтворення інформації. Терміни і визначення. – (Чинний від 1995-07-01). Київ: Держстандарт України, 1994.
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.94 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 21.05.2021).
6. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. № 620. 2008. С. 14-19.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.12 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 21.05.2021).
8. Лепеха Т. Лексико-семантичні особливості термінів судово-медичної експертизи: зб. наук. праць *Українська термінологія і сучасність*. 1998. Вип. VII. С. 141-145.
9. Методика криміналістичного дослідження матеріалів і засобів звуко- та відеозапису. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 1998.
10. Методика ідентифікації особи за фонограмами російської мови на автоматизованій системі “Діалект”/ Н.Ф. Попов та ін.; за ред. А.В. Фісенка. М., 1996.
11. Новітній російсько-український словник / уклад. Л.П. Коврига. Харків, 2006, 1072 с.
12. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. Київ: РИО МВД Украины, 1970. 254 с.
13. Тараненко О. Нормативні тенденції в сучасній українській мові і явище варіантності: зб. наук. праць. *Українська термінологія і сучасність*. 2007. Вип. VII. С. 25-37.
14. Цивільний кодекс України: Закон України 16.01.03 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 20.06.2021).

~~~~~ * * * ~~~~~